

Елегія рідних душ

Олена Крутова



Кадр з фільму «Пізній квартет». Режисер Ярон Зільберман. 2012.

«Одкровення, що лунає з іншого світу», – так німецький композитор Ріхард Вагнер у монографії «Бетховен» відгукнувся про струнний квартет № 14 до-діз мінор (ор. 131) свого геніального попередника Людвіга ван Бетховена. І справді: магія цього твору, над яким глухий майстер працював уже хворим, нетутешня й незглибима. Недаремно Франц Шуберт протягом останніх днів життя просив грати йому цей квартет безперервно, на порозі вічності він хотів чути лише цей твір. А поет Томас Еліот, вражений мистецтвом цих квартетів, натхненно розмірковував: «Нинішнє і минуле, ймовірно, присутні в майбутньому. Як майбутнє приходило в минуле. Якщо час завжди – сьогоднішня, значить, час не відпускає. Поєднання – це начало і кінець, що співіснують завжди, до початку і після кінця. І все завжди – тепер». Підсумуємо цей поетичний пасаж: царина духу – понад плином часу.

Отже, здавалося, що остання, Дев'ята симфонія Бетховена – вершина, Еверест, зразок досконалості в історії світової музики, але, воістину, для справжнього генія цієї межі не існує. Перед початком роботи над Десятою симфонією (на жаль, цей задум композитор так і не встиг утілити) митець занурився у створення низки квартетів, з яких № 14 визнано найвидатнішим, абсолютним шедевром у світовій камерній літературі (зокрема, й сам Бетховен вважав його найкращим). Новаторська і структура твору: він складається з семи частин, хоча для того часу каноном вважалося чотири. Усі сім частин різні за настроєм, але пов'язані між собою в нероздільне ціле, між ними не можна зупинитися.

Саме так, на одному диханні, виконував цей твір протягом 25 років квартет «Фуга», пронизливу історію якого розповіли маловідомі сценарист Сет Гроссман і режисер Ярон Зільберман у фільмі «Пізній квартет» (*A Late Quartet*). Назву стрічки можна перекласти і як «Прощальний квартет», що суголосне переживанням не лише Бетховена, а й героям фільму. І це дуже символічно. Втім, у стрічці чимало метафор. Точніше: їх небагато, однак вони влучні й промовисті.

Прем'єра музичної драми відбулася на кінофестивалі в Торонто 2012 року. Головні ролі виконала четвірка відомих акторів: віолончеліст Пітер – Крістофер Вокен, друга

скрипка Роберт – Філіп Сеймур Гоффман (у скарбничці актора – «Оскар» за роль письменника Трумена Капоте), альт і дружина Роберта Джульєтт – Кетрін Кінер, а перша скрипка квартету Даніель – уродженець Чернівців Марк Іванір (дебютував у Голлівуді у фільмі Спілберга «Список Шиндлера», роль помічника головного героя).

З перших кадрів стає очевидним: «Пізній квартет» некомерційне, не мейнстрімове кіно, а після довгої стрічки титрів стає зрозумілим, чому такі імениті актори взяли участь у цьому незалежному проекті. І навіть більше: саме вони його створили, їхні образи, такі різні, як частини квартету Бетховена, й водночас глибоко споріднені, сплетені в єдине ціле, й стали душею фільму, його осердям. Недарма Філіп Сеймур Гоффман зізнавався, що ця роль – його найулюбленіша.

То в чому ж секрет? Очевидно, в драматургії високого рівня з добре прописаними персонажами, з ретельною роботою психології кожного. Але одночасно режисер надав акторам свободу і право бути співавторами, чим вони делікатно, з чудовою професійною майстерністю скористалися. Акторський квартет вільно й органічно імпровізує, не виходячи за межі режисерського задуму.

В центрі – історія життя і долі чотирьох музикантів, сучасних мешканців Нью-Йорка, які виступають разом упродовж 25 років. Четверть століття – це немало за земними мірками. От і дружну творчу сім'ю не оминув вітер перемін. В один із вечорів, за душевним чаюванням у гостях найстаршого учасника квартету Пітера, колеги дізнаються про сумну новину: в нього виявили перші ознаки хвороби Паркінсона (вирок для музиканта), через що віолончеліст змушений завершити кар'єру. Проте він уже знайшов собі гідну заміну, молоду віолончелістку. Западає тиша, але відчувається, що ця новина стала вибуховою для решти учасників колективу. Вечірнім містом у світлі затишних ліхтарів троє музикантів мовчки рушають додому, кожен зосереджений на собі, веде свій внутрішній монолог про щось особисте, наболіле. Окрім цього, кожен розуміє, що оновлений квартет і звучатиме по-новому: інакші гра, дихання, енергетика, себто інша людина – інший квартет. Попри щире спільне бажання зберегти рідний колектив, ця раптова новина відкрила, як виявилось, давні рани,



Імоджен Путс у фільмі «Пізній квартет».
Режисер Ярон Зільберман. 2012.



Філіп Сеймур Гоффман у фільмі.

образи й нереалізовані мрії героїв упереміш із творчими амбіціями. Першим наважився заговорити про це Роберт, чоловік Джульєт: він також іноді хоче грати першою скрипкою. Так, він усвідомлює свою беззаперечно важливу роль – друга скрипка об'єднує першу скрипку з альтом і віолончеллю, але іноді він охоче помінявся б ролями, ця думка йому давно не дає спокою. І взагалі, він утомився від постійного тиску й авторитету першої скрипки. Даніель, і особливо Робертова дружина, неприємно вражені цим зізнанням. Герої символічно розходяться в різні боки, кожен своєю дорогою, а Роберт залишається в нічному місті наодинці зі своїми думками. Саме час і місце для міркувань і осягнення сенсу речей.

Конфлікт стає переломним. Але передусім – відкриває глибинні переживання героїв, змінює їхні взаємини, відтак впливає на подальші події. Майстер-віртуоз Даніель, завзятий фанат-скрипаль, гранично вимогливий у своїй справі до себе й інших, уперше за довгі роки життя закохується. І не в будь-кого, а в юну скрипальку Олександру (Імоджен Путс), доньку Роберта і Джульєт. І це почуття настільки його поглинає, що він готовий заради нього піти з квартету, полишивши справу свого життя. Серйозність намірів чоловік підтверджує коштовним дарунком: купує коханій скрипку *Гальяно*, яку її батьки не змогли придбати на аукціоні. Але, на відміну від Данієля, Олександра жертвує взаємним почуттям до нього, відмовляється від подарунка і хоче завершити стосунки. Отже, любов до музики важливіша за кохання? Утім, дівчина насамперед прагне зберегти квартет, який і для неї є другою сім'єю.

Тим часом подружнє життя її батьків дає тріщину, давні проблеми оголюються й виходять на поверхню. Попри добру новину (Пітеру допомогли ліки, і він готовий відіграти з колективом концерт у новому сезоні), колишній квартет уже не той. Все змінилося, стало вкрай суперечливим і неоднозначним. Недарма і слоган фільму повідомляє про це: «No arrangement is more beautiful... or more complicated – Немає нічого прекраснішого... або складнішого». З віру перипетій перед глядачем постає головне питання: що може зберегти унікальний квартет? Які жертви здатні врятувати цю музичну родину?

Так, у кожного власний біль, кожен має рацію й по-своєму помиляється, що розумієш з емоційних діалогів героїв, співпереживаючи кожному. Наголосимо на блискучому акторському ансамблі й індивідуальній майстерності: актори не грають, а живуть у кадрі. Навпаки, важко повірити, що ці люди – не досвідчені музиканти, тим паче, що, окрім роботи над психологічним характером своїх героїв, дехто з акторів, зокрема Філіп Сеймур Гоффман, спеціально для цієї ролі опанував гру на скрипці.

Камерну, задушевну атмосферу стрічки створює вдало підібраний візуальний ряд (оператор Фредерік Елмс): протягом майже двох годин не побачимо жодного хмарочоса чи новобудови, і це в сучасному Нью-Йорку! Натомість дістаєш естетичну насолоду від заворожливих краєвидів старого міста – вузьких вуличок із кількоповерховими будинками, запорошених біло-блакитним снігом; затишних парків із фігурними містками й мальовничими алейками; просторих кімнат у будинках із антикварними меблями, вишуканим посудом, музичними інструментами і книгами. Сприяють атмосфері й ліричні, ненав'язливі мелодії кінокомпозитора Анджело Бадаламенті (відомого співпрацею з режисером авторського кіно Девідом Лінчем). До речі, твір Бетховена, що звучить у стрічці, виконує струнний Брентано-квартет.

Подолавши всі перешкоди й особисті конфлікти, квартет відкриває новий сезон Бетховенським прощальним опусом. Але, на жаль, продовження не буде, хвороба найстаршого учасника далася взнаки. Розповідаючи студентам про магію цього останнього твору композитора, Пітер пророчо мовив, що, можливо, автор музики намагався вказати на цілісність і єдність випадкових подій життя, або, радше, вже будучи глухим, самотнім, передчуваючи відхід, вважав, що в нього немає часу на паузи. Тому ані відпочинку, ані налаштування – музика має лунати безупинно. Символічно, що на схилі віку цей твір став останнім для геніального Бетховена, прощальною піснею його стражденної душі, так само і для Шуберта, і для віолончеліста Пітера з квартету «Фуга», і, по-своєму, для кожного героя фільму. Але, крім туги, залишається спогад, що зігриває, і вдячність, що зцілює. Адже «*Ars longa, vita brevis*» (мистецтво вічне, життя коротке).